

Politisk polarisering – Israel 20 år efter den andra intifadan

Isabell Schierenbeck

Political polarization – Israel 20 years after the second intifada

Since the “War on Terror” the world has become increasingly polarized and we have witnessed a democratic backlash. The polarization is not only affecting international relations but also internal politics. A first glance at Israeli politics proposes that the country is deeply – and increasingly – divided. The paper departs from the polarization literature and asks if political polarization has increased and if so in what way. The paper examines three issue areas: the two-state solution, the democratic institutions, and the formation of governments. The findings suggest that Israel is a deeply divided society, but that recent polarization trends in Israeli politics best is described as a pro- and anti-Benjamin Netanyahu split. Instead, the Israeli political landscape consists of a growing political middle lane and an increasingly right-wing electorate. In addition, Israeli Palestinians, as well as ultraorthodox Jews, have a new role to play in future Israeli politics.

Introduktion – ökad polarisering globalt

Sedan lanseringen av ”kriget mot terrorismen” har världen blivit alltmer polariserad samtidigt som demokratin är på tillbakagång globalt. Den ökade polariseringen kännetecknar inte enbart den internationella politiska arenan utan även inrikespolitiken i både auktoritära såväl som demokratiska stater. Polariseringen har lett till en nedmontering av demokratiska institutioner och en inskränkning av liberala fri- och rättigheter, till exempel i form av ett politiserat rättsväsende, statskontrollerat medielandskap och en ökad utsatthet för olikänkande och minoriteter. Både Freedom House och V-Dem-institutets senaste rapporter pekar på att polariseringen är en global trend och utgör en av vår tids största demokratiska utmaningar (Freedom House 2022; V-Dem Institute 2022).

En snabb blick på Israel ger vid handen att Israel förefaller vara djupt splittrat. President Reuven Rivlin höll 2015 ett uppmärksammat tal – ”Talet

om de fyra stammarna” – där han menade att Israel består av fyra ”stammar”; sekulära judar, religiösa sionister, ultraortodoxa judar och araber. I talet betonade han vikten av att samtliga fyra grupper blir en integrerad del av det israeliska samhället (Rivlin 2015). Fem år senare i sitt tal till Knesset i oktober 2020 konstaterade Rivlin att ”jag aldrig kunde föreställa mig med vilken kraft splittringen skulle slå till mot oss --- Sluta! Snälla sluta! Detta är inte vägen framåt” (Rivlin 2020).

De senaste årtiondenas olika kriser och protester, till exempel Rothschild-protesterna för social rättvisa som 2011 lamslog de centrala delarna av Tel Aviv och upploppen mellan judar och israeliska palestinier i ”mixade” samhällen runt om i Israel i maj 2021, samt den hätska diskussionen kring antagandet av Nationalstatslagen 2018, lyfts fram i debatten som exempel på det alltmer oförsonliga samtalsklimatet mellan olika grupper i det israeliska samhället. Därtill kommer de senaste årens många val – fem val på fyra år (2019–2022) – den omfattande korrupsionsrättegången mot den tidigare premiärministern Benjamin (Bibi) Netanyahu som styrte landet 12 av de senaste 20 åren och sedan början av 2023 de landsomfattande protesterna mot den nyutträdde högerextrema regeringen och dess många reformförslag.¹ Men bilden är mer komplicerad än så.

Den ökade polariseringen förknippas av många med Netanyahus ledarskap men frågan är om det inte är att göra det för lätt för sig. Det israeliska politiska systemet uppmuntrar till pluralism och det politiska tilltalet är direkt och tidvis hätskt (Arian 1998; Shafir 2002). Jag menar att ser vi bortom antipatin mellan anhängare och motståndare till Benjamin Netanyahu kan vi snarare skönja en tendens till en ökad mittfåra i israelisk politik och att tidigare marginaliserade grupper och partier deltar i samhället och politiken i större utsträckning än tidigare.

Artikeln är disponerad enligt följande. Först preciseras några av de begrepp från polariseringslitteraturen som jag tar avstamp i. Sedan ges en kort bakgrund till israelisk politik och hur den sett ut historiskt fram till idag. Därefter analyserar jag tre områden av särskild vikt för vår förståelse av den israeliska demokratins utveckling under de senaste 20 åren: Israel-Palestina-konflikten, spelet om det demokratiska institutionerna och regeringsbildandet.² Slutligen blickar jag framåt utan att sia om framtiden (vilket har visat sig förödande vad gäller israelisk politik) utan pekar istället på olika möjliga utfall.

1 De senaste valen har ägt rum 9 april 2019, 17 september 2019, 2 mars 2020, 23 mars 2021 och 1 november 2022. Netanyahu satt som premiärminister 1996–1999 samt 2009–2021.

2 Ledande demokratiinstitut som Freedom House och V-Dem definierar Israel som en demokrati. Samtidigt har båda instituten sänkt Israels demokratiindex under de senaste årtiondena.

Vad avses med polarisering?

Påståendet att vi lever i en alltmer polariserad värld är återkommande. Till grund för påståendet ligger ofta inträdet av en kulturell värderingsdimension i politiken, den inom svensk politik så kallade GAL-TAN skalan, vid sidan av vänster-högerdimensionen (Norris & Inglehart 2019). Med politisk polarisering avses ett ”tillstånd eller en process som innebär eller medför stor eller växande divergens mellan aktörer” (Oscarsson et al 2021: 20). De demokratiska huvudaktörer som avses är partier, kandidater, parlamentsledamöter, medborgare och medier. I följande artikel ligger fokus på partier och medborgare.

Forskningen skiljer på olika typer av politisk polarisering. För det första kan polarisering definieras som ökad extremism. Det innebär att aktörerna i mitten blir färre och tappar inflytande. Samtidigt som detta sker blir aktörerna i utkanten fler eller när större inflytande. I förlängningen medför detta att mer extrema ståndpunkter blir mer utbredda på bekostnad av mer moderata åsikter. För det andra kan polarisering innebära att partiernas inbördes avstånd ökar. Det innebär att politiska aktörer rör sig längre bort från varandra och visar på större ideologiska skillnader än tidigare. För det tredje kan polarisering definieras som att aktörernas politiska ståndpunkter i större utsträckning än tidigare sorteras längst sociokulturella skiljelinjer. Det kan till exempel handla om egenskaper som kön, etnicitet, religion och utbildningsnivå. Social sortering kan i sin tur leda till något som forskarna kallar ”tribalisering” (Oscarsson et al 2021: 24). Just den tredje formen av politisk polarisering, där det sker en social sortering, riskerar att spilla över till den fjärde formen av polarisering, så kallad känslomässig eller affektiv polarisering.

Affektiv polarisering innebär att en stark gruppidentiteten skapar positiva känslor för den egna gruppen och negativa känslor för andra grupper och deras anhängare (Harteveld 2021). Renström et al (2020) definierar affektiv polarisering som ”förutfattade, negativa åsikter om andra partier eller deras anhängare, utan att dessa åsikter nödvändigtvis är starkt relaterade till aktörerna ideologiska ställningstagande” (Renström et al 2020: 427). Affektiv polarisering handlar således om tonläge och känslor och graden av fientlighet mellan grupper av partianhängare i ett samhälle.

En viktig fråga att ta hänsyn till är partiernas storlek samt förekomsten av flera olika dimensioner eller skiljelinjer inom politiken när man diskuterar polarisering.³ Flerpartisystem förväntas vara mer ideologiskt polariserade, med större avstånd mellan partier, än tvåpartisystem (Oscarsson et al 2021: 20). Ett polariserat partisystem med stor ideologisk spridning försvårar ofta regeringsbildandet på grund av omfattande och tidskrävande förhandlingar mellan

3 Jag använder dimension och skiljelinje omväxlande i texten. För att kunna tala om en skiljelinje måste det finnas en intressekonflikt att politisera, intresseorganisationer eller partier som politiserar intressekonflikten och att medborgare utvecklar meningsfulla och stabila positioner längst skiljelinjen.

partierna. Regeringarna som bildas tenderar att vara svaga koalitionsregeringar, minoritetsregeringar eller regeringar med stödpartier utanför regeringen. Ett fragmenterat partisystem leder därmed också oftare till regeringskriser och nyval eller till att regeringarna omförhandlas under mandatperioden (Oscarsson et al 2021).

POLARISERING OCH DEMOKRATI

Pluralism är en förutsättning för demokrati. Demokratin kräver att det förekommer flera politiska alternativ och att alternativen skiljer sig från varandra på ett meningsfullt sätt (Thomassen 2020). En viss grad av politisk polarisering är således bra för demokratin (Oscarsson et al 2021: 170). Det är däremot problematiskt om grupptillhörighet och partival närmar sig varandra, det vill säga om det sker en social sortering enligt resonemanget ovan (Lipset 1960; Sartori 2005). En alltför kraftig polarisering kan leda till politiska låsningar och kriser och på sikt även hota demokratins existens. De olika politiska åsikterna reduceras då till dikotomier, ett vi och dom. V-Dem (2022) talar i detta fall om ”toksisk polarisering”, att likställa med tribalisering, det vill säga att en hög och utbredd polarisering genomsyrar samhället, förgiftar samtalstonen, och påverkar sociala relationer långt utanför den politiska sfären.

När polariseringen utvecklas i denna riktning finns den en risk för en nermontering av de demokratiska institutionerna (V-Dem Institute 2022: 32-33).

I samhällen där politisk polarisering i form av tribalisering är stor finns en risk att väljarna kompromissar bort de demokratiska principerna för politiska särintressen på gruppnivå. Milan W. Svolic's forskning pekar på att i majoriteten av de stater där det skett en demokratisk tillbakagång mellan åren 1973–2018 har detta inträffat genom regeringsövertagande och inte militärkupper (Svolic 2019).⁴ Nedmonteringen av de demokratiska institutionerna skedde således med väljarnas stöd. Studien visar vidare att auktoritära ledare, som till exempel Ungerns Orbán och Turkiets Erdoğan, erhållit fortsatt starkt väljarstöd även efter att de illiberala åtgärderna införts.

Väljarna har dessutom tillräcklig kunskap och kan förstå och förutse konsekvenserna av den förda politiken. Svolic menar att det som är avgörande för utvecklingen är den sociala sorteringen i länderna och att gruppintressena väger tyngre än de demokratiska grundprinciperna. Mycket tyder på att den växande sortering är elitdriven (Oscarsson et al 2021). Ledarna, den politiska eliten, använder sig av splittringen i samhället och övertygar sina anhängare att välja gruppintressena före demokratin. Det är därför av stor vikt att opinionsbildare och politiska företrädare tar ansvar för hur de väljer att beskriva konfliktlinjer och politiska motståndare. En särskild fara för demokratin är när polariseringen leder till strider om den representativa demokratin och dess

4 Den allra största andelen av dessa skedde efter kalla krigets slut.

spelregler. Det sker när politiska aktörer väljer att politisera frågor som val-procedurer och valresultat, domstolars oberoende och stödet till public service.

Polarisering i Israel – Hur ser trenden ut?

Den 29 december 2022 tillträdde Israels trettiosjunde regering sedan statens etablerande 1948. De israeliska regeringarna har fram till idag i genomsnitt styrt i 2,4 år (Kenig 2022). Det innebär att Israel, förutom Italien, är en av de demokratier i världen med mest kortlivade regeringar. En anledning till detta är de många politiska skiljelinjerna men även ett partisystem som historiskt har premierat små partier. I det israeliska fallet är vänster-högerdimensionen enbart en av flera skiljelinjer. Här återfinns den mellan religiösa och sekulariserade judar, en judisk etniskt (avtagande) skiljelinje mellan mizraher och ashkenazer och den mellan judar och Israels palestinska medborgare. Bland de israeliska palestinierna återfinns vidare konfliktlinjer som tar sig uttryck i islamistiska, nationalistiska och mer moderata och kommunistiska ståndpunkter och partier (Kimmerling 2001; Schierenbeck 2006, 2020).⁵ Landet utgör vidare en enda valkrets och har gått från att ha en partispärre på 0,5% till 3,25% (från 2014). I Israel ställer vanligtvis ett 30-tal partier upp i valen, 10–15 partier tar plats i Knesset och 5–6 partier bildar en koalitionsregering.

Ovanstående beskrivning pekar på att Israel är ett splittrat land, både samhälleligt och politiskt. Som jag inledningsvis pekar på finns det anledning att fördjupa analysen för att nyansera bilden och sätta dagens politiska utveckling i en mer historisk kontext. Innan jag gör det behöver vi ta två olika samtida perspektiv – eller berättelser – på den politiska utvecklingen i Israel i beaktande. Den ena berättelsen menar att det israeliska samhället är alltmer polariserat och att den israeliska demokratin är hotad, medan den andra menar att dagens Israel snarare är mindre polariserat än tidigare eller åtminstone kan man inte tala om någon dramatisk ökning.

Vi börjar med den första berättelsen – den om Israel som ett alltmer polariserat samhälle. Till intäkt för denna uppfattning lyfter forskare, politiker och debattörer fram de kortvariga regeringarna, inte minst de senaste fyra åren av politisk turbulens med fem val på kort tid, samt upploppen och konfrontationerna mellan judiska och palestinska medborgare i de så kallade ”mixade” städerna i maj 2021. Två grupper som historiskt sticker ut är de israeliska palestinierna⁶

5 Ashkenaz är en jude som historiskt är av väst- eller östeuropeiskt ursprung medan mizrah är en jude som historiskt har sitt ursprung i Nordafrika och Mellanöstern.

6 ”Israeliska palestinier” avser de palestinier, druser och beduiner som har israeliskt medborgarskap, närmare 20 procent av befolkningen. ”Arabiska partier” avser de partier som de israeliska palestinierna företrädesvis röstar på. Jag väljer att tala om arabiska partier då det är så partierna benämns, även på hebreiska och arabiska, i Israel.

och de ultraortodoxa judarna. Forskningen talar om parallella samhällen med en befolkning som enbart i begränsad utsträckning deltar i det israeliska samhället, till exempel vad gäller arbetsmarknad och militärtjänstgöring där deltagandet är betydligt mycket lägre i de båda grupperna i jämförelse med den övriga befolkningen (Cahaner & Malach 2021).

Marginaliseringen blev även tydlig under Covid-19 pandemin där båda grupperna hade högre dödstal och smittspridning än övriga befolkningsgrupper i Israel.⁷ Valdeltagandet är lågt för de palestinska israelerna i jämförelse med den övriga befolkningen och den ultraortodoxa väljargruppen röstar i hög utsträckning på det parti som respektive grupps rabbin uppmanar dem till. De israeliska arabiska partierna har vidare stått utanför samtliga regeringar då de historiskt betraktats som "femte kolonnare" av det judiska majoritetssamhället och dess partier. Detta ändrades 2021 då det islamistiska partiet Raam tog plats i koalitionsregeringen som det första arabiska partiet någonsin. Det ledde till omfattande kritik från den israeliska högeroppositionen och övriga arabiska partier i det israeliska partilandskapet.

Under de senaste valen talas det inom denna berättelse om "Bibi-tribalism" (Keinon 2021) i betydelsen att de senaste valen i mångt och mycket handlat om huruvida Benjamin Netanyahu ska sitta kvar vid makten eller inte och att väljarkåren och partierna har positionerat sig i två stora block utifrån uppfattningen i just den frågan. Frågan om att vara pro- eller anti-Netanyahu i Israel under åren 2019–2022 är därmed ett exempel på hur affektiv polarisering kan ta sig uttryck. Polariseringen utmynnade i dagliga demonstrationer och fysiska konfrontationer mellan de två grupperna på Paristorget strax intill premiärministerbostaden i Jerusalem.

Konfrontationerna utmärktes av en hög grad av oförsonlighet där de olika grupperna uttryckte sin avsky för varandra. Situationen upphörde inte förrän Netanyahu förlorade valet och en ny bred koalitionsregering tillträdde i juni 2021. Regeringen förde samman åtta olika politiska partier med i grunden väsensskilda idépolitiska program med stöd hos vitt skilda väljargrupper. De samregerade genom att "parkera" de frågor som historiskt delade dem och fokuserade i stället på att ta beslut och bedriva politik i en rad sakfrågor som de kunde "tolerera" och samarbeta kring. En anledning till regeringskoalitionen var naturligtvis att partierna stod enade i sitt avståndstagande till Benjamin Netanyahu och att de under alla omständigheter ville hålla honom utanför regeringen.

En annan anledning är att Israel-Palestinakonflikten och frågan om en framtida palestinsk stat är i det närmaste borta från den politiska agendan samtidigt som israelisk politik och den israeliska väljarkåren har rört sig högerut.

7 I fallet med de ultraortodoxa judarna blev det även en diskussion om att de i begränsad utsträckning följde rekommendationerna och kraven på till exempel nedstängning av skolor och vaccinationer.

Men om det inte är en ökad polarisering vi har sett i Israel under senare år – hur ska vi då förstå de återkommande valen, långvariga regeringsförhandlingarna och tribaliseringen? Det leder oss över till motberättelsen.

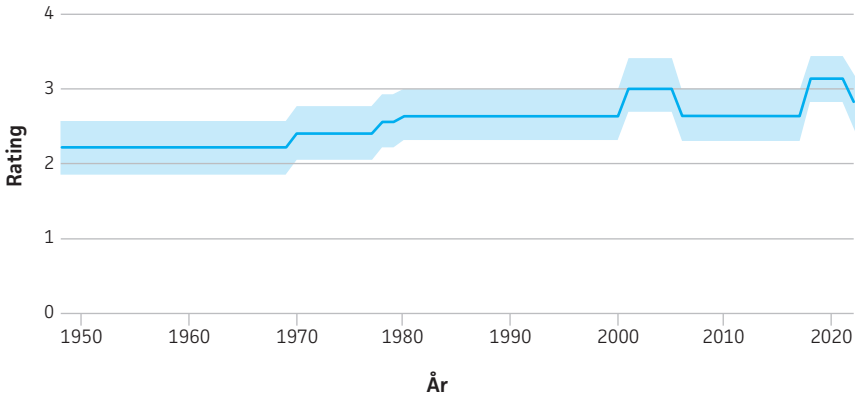
Den alternativa berättelsen menar i stället att polariseringen i Israel inte har ökat nämnvärt. Den lyfter fram den senaste koalitionsregeringen som ett belägg för att partier från vitt skilda ideologiska bakgrunder faktiskt samarbetar. De ökade motsättningar vi bevittnar idag handlar i stället om Benjamin Netanyahu och att han har lyckats utnyttja och väcka liv i skiljelinjer som annars inte skulle vara lika framträdande. Den affektiva polariseringen kan således främst förklaras med Benjamin Netanyahus år vid makten – den är elit- och persondriven. Den dag Netanyahu lämnar politiken kommer det israeliska samhället och politiken att återgå till ”normala” åsiktsskillnader och samtalsklimatet kommer att modereras. Dessutom pekar detta perspektiv på att det snarare har skett en avtagande polarisering inom och mellan vissa grupper i det israeliska samhället och politiken. Ett exempel är motsättningen mellan ashkenazer och mizraher som manifesterades på 1970-talet i samband med att högerkandidaten Menachem Begin och Herut (sedermera Likud) vann valet 1977.

Begin mobiliserade mizraher som upplevde sig som andra klassens medborgare på grund av en ashkenazisk elit, de så kallade arbetarsionisterna, som alltsedan statens etablerande (och även före det) kontrollerade ledande samhällseliga institutioner (Sprinzak 1999; Sternhell 1998). Samtidig visar studier på att skiljelinjen mellan ashkenazer och mizraher har minskat. Ashkenazer och mizraher skämtar idag om att ”gifta sig ut” (i kontrast till ”ingifte”) och den etniska judiska skiljelinjen förklarar allt mindre av israeliskt röstande och politisk affiliering (Collins 2021). Men också motsättningarna mellan judar och israeliska palestinier, vänster och höger, samt sekulära och religiösa judar kan i viss mån sägas ha minskat, något vi får anledning att återkomma till längre fram i artikeln. Vidare betonar detta perspektiv vikten av att blicka tillbaka för att minnas konfrontationer och höjt tonläge i israelisk politik historiskt, inte minst i samband med mordet på premiärminister Yitzhak Rabin i november 1995.

Så är det då enbart en Bibi-effekt vi ser eller är Israel ett samhälle med tilltagande politisk polarisering sedan millennieskiftet? Vad är nytt och vad är bestående? V-Dem-institutets data visar att den politiska polariseringen i Israel pendlar mellan värdena 2,6 och 3,1 åren 2000–2021. Det kan jämföras med USA som ligger på mellan 1,9 och 3,6 och Sverige på 0,4–1 under samma tidsperiod. Om man studerar utvecklingen över tid i Israel ser man en begränsad uppgång sedan 1970-talet. Polarisationen hänger sannolikt ihop med högerpartiet Likuds valframgång och det faktum att arbetarpartiets hegemoni inom israelisk politik bröts. Sedan millennieskiftet kan två toppar noteras, mellan 2001–2005 och 2017–2021. I de båda intervallerna har ökningen varit 0,4 respektive

0,5 enheter. Ökningen är liten och inte statistiskt säkerställd. 2022 ser vi en nedgång som sannolikt hänger samman med den breda koalitionsregering som tillträdde i juni 2021.⁸

Figur 1. Politisk polarisering i Israel 1948–2022 (V-Dem data 2023)

Kommentar: 0: Inte alls; 1: I huvudsak inte; 2: Något; 3: Ja, i viss utsträckning; 4: Ja, i stor utsträckning.

Frågan är hur vi ska tolka resultaten och vad de står för i det israeliska fallet? För att nå ökad klarhet behöver vi analysera de mer tongivande frågorna i det israeliska samhället och politiken. Jag kommer därför att ägna resterande del av artikeln till att granska tvåstatslösningen, de demokratiska institutionerna och regeringsbildandet.

Den andra intifadan och tvåstatslösningen

Avi Shavit noterar att israelisk politik kommit att handla allt mindre om Israel-Palestinakonflikten och alltmer om andra frågor (Shavit 2013). Faktum är att de senaste fem israeliska valen i mycket liten utsträckning handlat om Israel-Palestinafrågan. Detta gäller även den politiska agendan för det israelisk arabiska partiet Raam, som så småningom hamnade i koalitionsregeringen. I sitt tal efter valet 2021 nämnde partiledaren Mansour Abbas överhuvudtaget inte palestinierna på de ockuperade områdena utan fokuserade helt på de israeliska palestiniernas situation som medborgare i Israel. Även i de omfattande protesterna mot den nya regeringens reformförslag som tog fart under början av 2023 lyser frågan om de ockuperade områdena i stor utsträckning med sin närvaro.

Det är mer än 25 år sedan Osloavtalen och de förhandlingar som kom att bli den närmaste realiseringen av en tvåstatslösning (Aggestam 1999; Meital 2006).

⁸ Författaren har diskuterat datan med dataanalytiker Yuko Sato på V-Dem som arbetar med politisk polarisering.

Efter den andra intifadan 2000 påbörjade samlingsregeringen mellan Likud och Arbetarpartiet den politik som bygger på ett unilateralt tillbakadragande, det vill säga att Israel helt på egen hand definierar vad som bör göras och hur det ska göras utan att invänta förhandlingar med den palestinska motparten. Strax därefter började barriären/muren byggas, till en början längst med ”den gröna linjen” och därefter även på palestinsk mark på Västbanken för att bygga in de större judiska bosättningarna och säkerställa sammanhängande israelisk mark. År 2005 ägde det israeliska tillbakadragandet från Gaza rum och några år senare splittringen mellan Hamas och PLO. Syrienkriget och Abrahamavtalen 2020/21 mellan Israel och fyra arabstater – Bahrain, Förenade Arabemiraten, Marocko och Sudan – innebar vidare att det geopolitiska läget i regionen förändrades i grunden (Aggestam & Schierenbeck 2021).

Allt fler bedömare ifrågasätter huruvida tvåstatslösningen fortfarande är relevant, något som återspeglas i israelernas inställning till konflikten. Enligt Peace Index i juli 2021 trodde endast 22 procent av israelerna att framtida förhandlingar mellan parterna skulle kunna resultera i fredsavtal (Scheindlin 2022).

Det finns två tendenser som är relevanta att lyfta fram avseende ovanstående utveckling. För det första att den israeliska väljarkåren har rört sig högerut. För det andra att de två väljargrupperna till vänster och höger har närmast sig varandra i synen på Israel-Palestinakonflikten. Låt oss börja med förflyttningen högerut.

FÖRFLYTTNING HÖGERUT

Israelisk politik har i mångt och mycket handlat om Israel-Palestinakonflikten och de lösningar man ser på konflikten. Medan vänstern historiskt har varit en förespråkare för fredsförhandlingar och principen ”land mot fred” har högern stått för en hållning som snarare handlar om att bevara landområden under israelisk kontroll och en minimal (om någon) palestinsk framtida stat.

Det israeliska Arbetarpartiet styrde landet fram till slutet av 1970-talet då högerpartiet Herut (senare Likud) under ledning av Menachem Begin tog makten med stöd av marginaliserade mizraher. Således kom högern i Israel att representera den socioekonomiska svagare delen av den judiska befolkningen, medan vänstern representerade den utbildade och socioekonomiskt starkare delen.

Oktoberkriget 1973 skakade det israeliska samhället i grunden och innebar stora förluster för den israeliska sidan. Kriget resulterade i att ett antal högerextrema partier etablerades, till exempel Tehiya och Tzomet och även det rasistiska partiet Kach (förbjöds 1994) under ledning av Meir Kahane, som förespråkade en förflyttning (”transfer”) av samtliga palestinier från israeliska territorier till omkringliggande arabstater (Halevi 2013). Antalet partier till höger om Likud har därefter ökat ytterligare. Naftali Bennet och Ayelet Shaked's högerpartier eller partiallianser, Beit Hayehudit (”Judiskt hem”) och Yamina (”Höger”), har

visat sig särskilt framgångsrika.⁹ Vidare har den ökade religiössonistiska väljarbasen resulterat i att ett antal partier med nära koppling till bosättarrörelsen etablerats. Det högerextrema partiet Tkuma ("Väckelse") etablerades 1998 och därtill kommer Otzma Yehudit ("Judisk makt"), med rötter i Kach, som ställde upp i valet 2013. I valet i november 2022 gick de två partierna samman i partialliansen Religjös sionism och blev tredje största parti.¹⁰

Inte bara antalet högerpartier har ökat. Väljarkåren har också förflyttat sig högerut. I valet 2019 gick strax över hälften av rösterna till högerpartier medan centern och vänstern fick 40–44 procent. Två år senare, i valet 2021, fick högern 58 procent av rösterna. Dahlia Scheindlin visar med stöd i opinionsdata att i juli 2021 identifierade sig närmare 64 procent av judarna som höger, 22 procent sig som center och 11 procent som vänster (Scheindlin 2022). Hur kan vi då förklara högerförskjutningen i den israeliska väljarkåren? En viktig förklaring har att göra med demografiska förändringar. För det första de så kallade ryska judarnas – närmare en miljon judar från före detta Sovjetunionen som invandrade till Israel efter murens fall 1989 – väljarbeteende.

I valet 1999 röstade de på Arbetarpartiet under ledning av Ehud Barak. Därefter har de i allt större utsträckning röstat center eller höger, till exempel på ett sekulärt högerparti som Avigdor Liebermans Yisrael Beiteinu ("Vårt hem Israel") eller Likud. För det andra har högern, som jag varit inne på tidigare, genom åren säkrat ett stabilt stöd från mizraher samt traditionella eller religiösa judar vars demografiska utveckling skiljer sig från den sekulära befolkningens. Exempelvis föder sekulära judiska kvinnor i Israel i genomsnitt två barn, medan motsvarande siffra för ultraortodoxa kvinnor är 6,6 (Yacobi-Handelsman & Golan 2022). Det innebär att andelen unga israeler som röstar höger ökar.

Förklaringen till högervridningen går även att förklara med framgångsrik högerpolitik.

Det unilaterala tillbakadragandet och bygget av barriären/muren har resulterat i högre säkerhet för israeler, med ett märkbart minskat antal självmordsbombningar och attacker mot israeler inne i Israel. Netanyahus och högerns politik har resulterat i att vardagslivet i Israel kan fortgå utan att befolkningen påverkas av situationen i Västbanken och Gaza med undantag för vissa perioder med raketbeskjutning från Gaza och mer enskilda och avgränsade attacker mot judar inne i Israel. Netanyahu har under sina år vid makten framgångsrikt förmått skjuta fokus bort från Israel-Palestinakonflikten.

Den israeliske statsvetaren Amal Jamal (2021) sammanfattar Netanyahus strategi med orden: "Netanyahu has manipulated the issue of the annexation

9 Israeliska partier omförhandlas ständigt och ingår partiallianser med varandra. Således kan det vara vanskligt att jämföra partier över tid utan att specificera vilka olika partier som ingår i de olika partiallianserna.

10 I partialliansen ingick även det uttalat homofoba högerextrema partiet Noam ("Behaglighet").

of more Palestinian territory to both maintain his supremacy within the system and normalize the idea politically”. Jamal fortsätter och pekar på att Abraham-avtalen utgör ytterligare ett uttryck för normaliseringen: “the strengthening of Israel regionally via normalizing relations with Arab states, and the simultaneous sidelining of the Palestinian issue” (Jamal 2021: 4-5). I detta avseende har Netanyahu onekligen fått hjälp av kriget mot terrorismen och omvärldens minskade intresse för Israel-Palestinakonflikten vid sidan av andra konflikter och globala utmaningar.

MITTFÅRAN ETABLERAS

År 2001 är en brytpunkt i israelisk politik. Några år tidigare (1999) vann Ehud Barak, partiledare för Arbetarpartiet, valet över Benjamin Netanyahus Likud. Ehud Barak återupptog samma år fredssamtalen med sin palestinske motpart Yasser Arafat och därefter med Syrien. Strax därefter lämnade Israel efter 18 år södra Libanon. Tillbakadragandet och fredssamtalens sammanbrott resulterade i en regeringskris för Baraks regering. I samband med att Likuds nyvalde partiledare Ariel Sharon besökte Tempelberget/Haram al-Sharif i Jerusalem utbröt våldsamheter på Västbanken och Gaza och den andra intifadan inleddes.

I valet som följde 2001 vann Ariel Sharon. Sharon överraskande sin väljarbas och delar av sitt eget parti när han 2005 drev igenom det israeliska tillbakadragandet från Gaza. Därefter valde han att sätta sig i koalition med Arbetarpartiet. Den omfattande interna kritiken resulterade i att Sharon lämnade Likud 2005 och bildade partiet Kadima (“Framåt”). Benjamin Netanyahu tog återigen över ledarskapet för Likud. Under ledning av Netanyahu såg Likud dock en fortsatt fragmentering både inom det egna partiet och i relation till andra högerpartier som ingått i regeringsunderlaget. Brytningen med det ”ryska” högerpartiet Yisrael Beitenu och partiledaren Avigdor Lieberman var särskilt kännbar. Efter splittringen har Yisrael Beitenu vägrat att sitta i en regering ledd av Netanyahu. Splittringen inom Likud resulterade vidare i att Naftali Bennett och Ayelet Shaked lämnade partiet och etablerade högerpartiet Yamina (“Höger”) och inför valet 2020 etablerade Gideon Sa’ar högerpartiet Tikva Hadasha (“Nytt hopp”) efter det att han förlorat partiledaromröstning mot Netanyhau. Sa’ar tillhör den falang inom Likud som alltmer kritiserat Netanyahus ledarstil och hans val att sitta kvar som partiledare trots korruptionsrättegången.

Efter valet i november 2022 segmenterades isoleringen av Netanyahu ytterligare. Det innebar att han enbart kunde luta sig mot de ultraortodoxa och religiössonistiska partierna när han förhandlade fram en koalitionsregering.

Även det israeliska Arbetarpartiet har förlorat sin särställning i israelisk politik. Partiet Mapai (sedermera det israeliska Arbetarpartiet) styrde Israel från statens etablerande fram till 1970-talet med hjälp av ett eller två stödpartier. Under de första årtiondena fick Mapai mellan 30–40 procent av rösterna i valen. Därefter har partiet förlorat sin ställning successivt och i valet 2022 fick

de bara fyra procent. I stället har en rad olika partier etablerat sig till vänster om Likud och attraherar tidigare väljare från Arbetarpartiets och andra partier i vänsterblocket. De utgör nu en mittfåra av centerpartier i det israeliska partilandskapet.

Mest framgångsrikt har Yesh Atid ("Det finns en framtid") under ledning av den tidigare journalisten Yair Lapid varit. Partiet etablerades 2012 och i valet samma år minskade stödet för vänsterblocket från 28 procent till 11 procent. Året före, 2011, hade Rothschildprotesterna utbrutit. Under ett antal sommarmånader blockerades centrala delen av Tel Aviv av protester och tältande på Rothschildavenyn i hjärtat av staden. Protesterna skilde sig från tidigare demonstrationer då de sammanförde människor från ett brett skikt av det israeliska samhället i protest mot svårare levnadsförhållandena och höjda levnadskostnader (Scheindlin 2011). I valet 2012 ökade centerpartierna med närmare 30 procent, varav merparten av rösterna gick till Yesh Atid. I valet 2019 när Kachol Lavan ("Blåvitt") etablerades, ökade stödet för centerpartierna till 33 procent. Sedan 2022 ingår Kachol Lavan i en partialians under ledning av Benny Gantz.

Det råder däremot olika uppfattningar huruvida partierna utgör en mittfåra ideologiskt eller om det snarare handlar om att de placerar sig någonstans mellan Arbetarpartiet och Likud. Med undantag för Kadima som förespråkade ett tillbakadragande från Gaza, så har inget av de övriga så kallade centerpartierna profilerat sig nämnvärt i Israel-Palestinafrågan. Snarare har de drivit en politik som i mycket fokuserat på Israels säkerhet, vilket bland annat har inneburit militära insatser på Västbanken och i Syrien, en hantering av Hamas på Gaza-remsan och att stärka Israels position i Mellanöstern i stort.

Inget av partierna har drivit frågan om förnyade fredsförhandlingar. Det rimmar också väl med den israeliska opinionens syn på hur viktig en lösning av konflikten är. Enligt en opinionsundersökning från 2021 rankar israelerna "en lösning på konflikten" på plats nummer fem av de mest angelägna frågorna för staten att lösa (Scheindlin 2022). Yesh Atid och Kachol Lavan har i stället blivit hemvist för de väljare som inte kan tänka sig att stötta Likud och högern men inte heller ser vänstern som ett alternativ.¹¹ Premiärminister Lapid's tal till FN i september 2022 väckte därför reaktioner då han uttalade sitt fortsatta stöd för tvåstatslösningen.

Centerpartiernas ökning kan således ses som ett belägg för närmandet mellan väljare till vänster och höger vad avser Israel-Palestinafrågan. Micah Goodman (2021) har lanserat idén om den "krympande konflikten" (Goodman 2021). Goodman tar utgångspunkt i den andra intifadan 2000 och den

11 Spännvidden mellan de så kallade centerpartierna är stor och därmed även beteckningen av dem som centerpartier. Till exempel skulle vissa analytiker snarare beteckna Kadima och Kachol Lavan som högerpartier (Anabi 2022).

utveckling som följt. Han menar att både vänstern och högern i Israel har gett upp sina tidigare politiska visioner som en följd av utvecklingen under 2000-talet.¹²

Förenklat ser Goodmans analys ut enligt följande. För vänstern innebar den andra intifadan en påminnelse om att det inte går att lita på den palestinska motparten. Osloavtalen och Ehud Baraks erbjudande betraktades av många israeler som ett av de mer generösa erbjudandena, med stora israeliska eftergifter. Avtalen innebar därmed en möjlighet till fred och en framtida palestinsk stat. Trots det valde palestinerna att ta till vapen. Vänstern tappade därmed sin tro på en lösning inom en nära förestående framtid. Israel-Palestinafrågan blev därmed mindre relevant och andra frågor fick mer utrymme. Men även högern har "parkerat" frågan enligt Goodman. För högern handlar det om de faktiska förhållandena "på marken" som efter Osloavtalen innebar att cirka 40 procent av Västbanken under de senaste cirka 25 åren stått under palestinsk kontroll.

För den breda högern är det därför inte rimligt att tänka sig att städer som Jenin, Ramallah och Jeriko återigen ska stå under israelisk kontroll. I stället har högern valt att fokusera på andra frågor. Genom att konflikten på detta sätt har krympts öppnas möjligheten för centerpartier att ta plats men också för breda koalitionsregeringar av det slaget vi såg efter valet 2021. Det krävs inte lika stora uppoffringar eller kompromisser för att driva en gemensam politik.

En liknande utveckling kan noteras bland de israelisk arabiska partierna. Där handlar förändringen framför allt om huruvida de arabiska partierna ska ingå eller inte i en israelisk (sionistisk) regering. För de arabiska partierna innebär detta (delvis) ett val mellan att fokusera på de israeliska palestinernas situation som medborgare i den israeliska staten och/eller situationen för palestinerna på de ockuperade områdena och en framtida palestinsk stat. Vi får anledning att återkomma till detta när vi diskuterar israeliskt regeringsbildande.

Kampen om de demokratiska institutionerna

Uppfattningen om de demokratiska institutionerna har vuxit fram som en till synes ny fråga som splittrar väljarna. Under början av 2023 utbröt de mest omfattande demonstrationerna någonsin i Israels historia i protest mot den nyttillträdde regeringens många lagförslag som innebär ett hot mot de israeliska demokratiska institutionerna. Men vad står kampen om de demokratiska institutionerna för i Israel? Och hur ska vi se på förhållandet mellan det judiska och demokratiska inslaget i den israeliska staten? För att utforska beständigheten

12 Samtidigt visar Peace Index från 2021 att 86 procent av de judiska vänsterväljarna stöder en tvåstatslösning medan 86 procent av högerväljarna motsätter sig den. Av centerväljarna stöder 54 procent en tvåstatslösning samt närmare 66 procent av de israeliska palestinerna (Scheindlin 2022).

i frågorna och huruvida vi kan tala om en polarisering av den israeliska väljarkåren görs två nedslag. Vi riktar blicken mot Nationalstatslagen från 2018 och Högsta domstolens oberoende.

NATIONALSTATSLAGEN

Nationalstatslagen avser definitionen av Israel som en demokratisk och judisk stat. I samband med etablerandet av den israeliska staten antogs den självständighetsdeklaration som definierar Israel som en judisk och demokratisk stat (även om ordet demokratisk inte används i deklarationen). Sedan dess har definitionen ifrågasatts och debatterats och många har pekat på spänningar och den inboende konflikten i skrivningen. Frågan har vidare komplicerats av att Israel inte har en skriven konstitution utan i stället en rad olika grundläggande lagar.

Vissa forskare, som till exempel As'ad Ghanem och Oren Yiftachel med flera, har pekat på att skrivelsen leder till att Israel bör betraktas som en "etno-demokrati", det vill säga en demokrati där en majoritet (i det israeliska fallet den judiska majoriteten) har en särställning i relation till minoriteten (i det israeliska fallet den palestinska minoriteten) och att formuleringen omöjliggör en demokratisk statsbildning (Ghanem et al. 1998; Yiftachel & Ghanem 2004).

Andra menar att det inte är formuleringen i sig som avgör detta utan hur samhället och politiken i praktiken gestaltar sig och att man inom ramen för de olika demokratiska institutionerna och rättssystemet kan värna minoritetsrättigheterna och att de demokratiska grundprinciperna upprätthålls (Smooha 1997; Waxman & Peleg 2008). Det har till exempel skett genom att arabiska jämte hebreiska har haft ställning som officiellt språk i Israel och att högtider och symboler från olika minoritetsgrupper har varit en del av det officiella Israel.

Nationalstatslagen antogs av en knapp majoritet i Knesset (62 för, 55 mot och 2 avstod) i juli 2018. Lagen omförhandlar kontraktet mellan majoriteten och minoriteten i Israel och tillskriver den judiska majoriteten företräde inom ett antal områden, till exempel är arabiska inte längre ett av landets officiella språk och bosättningar är en "nationell angelägenhet". Således innebär Nationalstatslagen att det judiska inslaget får företräde framför det demokratiska (Waxman & Peleg 2020). Lagen antogs efter långa och upprepade debatter i Knesset. Kritiken var massiv från den israeliska vänstern, palestinska och drusiska företrädare och partier samt människorättsorganisationer i Israel. Kritikerna pekade på att lagen innebär ett steg i icke-demokratisk riktning och när Freedom House året efter sänkte Israelis demokratiindex hänvisade de explicit till antagandet av Nationalstatslagen (Freedom House 2019). En viktig punkt som debatterades i Knesset handlade om huruvida Nationalstatslagen ska stå över Högsta domstolen, en skrivning som inte gick igenom när lagen slutligen antogs i Knesset.

HÖGSTA DOMSTOLEN OCH RÄTTSVÄSENDET

Högsta domstolen (HD) har av vänstern och de liberala krafterna i Israel kommit att betraktas som den yttersta väktaren av de liberala demokratiska grundprinciperna. Av högern har domstolen kommit att utmålas som en del av det ashkenaziska etablissemanget. Det blev särskilt tydligt i samband med korruptionsanklagelserna mot det ultraortodoxa Shaspartiets ledare Ariele Deri och premiärminister Benjamin Netanyahu. I Deris fall, som blev dömd till tre års fängelse 1999, betraktades domen som ett försök av HD att begränsa Shas och mizrahers inflytande över israelisk politik. I samband med korruptionsanklagelser mot Netanyahu 2016 framfördes liknande anklagelser mot dåvarande riksåklagaren. Netanyahu, med stöd av dåvarande justitieminister Ayelet Shaked, utsåg Avichai Mandelblit, "Likudnik" och ortodox jude, till ny riksåklagare. Mandelblits senare beslut att åtala Netanyahu för mutbrott betraktas av många som ett tecken på rättsväsendets oberoende ställning i Israel.

Ayelet Shaked försökte, utan framgång, under sin tid som justitieminister att införa ändringar med avsikt att begränsa Högsta domstolens politiska oberoende. Bland förslagen låg att stärka regeringens inflytande över domstolens sammansättning samt att vissa grundlagar, som till exempel Nationalstatslagen, ska stå över HD. Shaked var också drivande bakom den så kallade NGO-lagen. Lagen antogs 2018 och innebar att förutsättningarna för NGO:s att verka i landet försämrades betydligt. Lagen försvårar bland annat för civilsamhällesaktörer att finansiera sina verksamheter med hjälp av internationella bidrag (Freedom House 2018; Persson 2020). På liknande sätt lanserade den nyutträdde justitieministern Yariv Levin i början av 2023 ett antal förslag för att begränsa HD:s inflytande. Det mest omdebatterade förslaget gäller en klausul som innebär att Knesset med enkel majoritet ska kunna åsidosätta beslut fattade av HD. Ett annat förslag handlar om att stärka regeringens makt vid tillsättandet av domare och att de juridiska rådgivarna inom ministerierna ska vara politiskt utnämnda.

Rapporter från The Israel Democracy Institute (IDI) visar att den israeliska allmänhetens förtroende för de statliga institutionerna avtagit under det senaste årtiondet. Samtidigt pekar IDI på att förtroendet för Högsta domstolen är jämförelsevis fortsatt högt och ligger på 41 procent för 2021 med endast det israeliska försvaret (IDF) och presidentämbetet rankat högre (The Times of Israel 2022).¹³

Det är framför allt HD:s roll som en oberoende instans och som en väktare av de demokratiska principerna som betonas. Men splittringen i den israeliska befolkningen syns även i denna fråga. Förtroendet för HD är lägst bland högerväljare samt den religiösa och ultraortodoxa delen av den judiska

13 Förtroendet för IDF var 78 procent och för presidentämbetet 58 procent.

befolkningen.¹⁴ Här förefaller uppfattningen att HD inte är oberoende och att det är politiska, snarare än professionella hänsyn, som ligger till grund för beslut vara en utbredd uppfattning (Lurie 2022). Under de senaste åren syns dock en ökning av andelen israeler som är av uppfattningen att HD ska stå över Knesset och de lagar som stiftas där. Det tyder på att den politisering som har skett av frågan ger avtryck i allmänhetens ställningstagande (The Times of Israel 2022). De förslag som lanserats av den nyttillträdde regeringen i januari 2023 har också utlöst en våg av protester i Israel. Inte minst landets domarkår har protesterat mot förslagen och kritiker pekar på risken för en "Orbanisering" av rättsväsendet i Israel om förändringarna röstas igenom.

POLITISERINGENS AKTUALITET

Det olika frågorna diskuterade ovan handlar om det judiska kontra demokratiska inslaget i den israeliska staten eller annorlunda uttryckt – vilken typ av stat Israel skall vara. Även om ovanstående resonemang pekar på en förnyad aktualitet under Netanyahus senare regeringar är det trots allt svårt att än så länge tala om ett avgörande skifte i israelisk politik av åtminstone två anledningar.

För det första, konfliktlinjen går igen, den är inte ny. Spänningen mellan det judiska och demokratiska följer den israeliska statsbildningen från statens tillkomst fram till idag. En kort historisk tillbakablick kan vara på plats. Inte förrän 1966 upphörde militäradministrationen av områden med en stor palestinsk befolkning i Israel och sedan dess har de israeliska palestinierna kämpat för medborgerliga rättigheter inom ramen för den israeliska statsbildningen (Lustick 1980). Vidare etablerades konfliktlinjen om det religiösa och judiska inslaget i staten redan med Status Quo-överenskommelsen 1947, som bland annat innebar att de ultraortodoxa judarna gavs kontrollen över judiska giftermål, skilsmässor och begravingar. Stat och religion skildes därmed inte åt (Möller & Schierenbeck 2014).

Den judiska identiteten kopplat till medborgarskapet slogs vidare fast i en lag från 1970-talet och har därefter varit uppe för otaliga debatter och förslag, framför allt i samband med konverteringar och invandring från före detta Sovjetunionen, då en stor andel av invandrarna inte var judar i enlighet med det som krävdes av lagen för att kunna erhålla israeliskt medborgarskap (Schierenbeck 2006). Judendomens roll i den israeliska statsbildningen i kontrast till liberala demokratiska värden kan således snarare betraktas som ständigt närvarande än ny. Att Nationalstatslagen röstades igenom med knapp majoritet tyder på att den fortsätter att dela den israeliska befolkningen.

För det andra, även om frågan om de demokratiska institutionerna har

14 Förtroendet för statliga institutioner bland israeliska palestinier är överlag lägre än för den övriga befolkningen (The Times of Israel 2022).

varit tongivande i den israeliska politiska debatten under 2000-talet, så har det visat det sig svårt att få igenom lagförslagen i Knesset. Utvecklingen liknar den som ägt rum i så kallade illiberala demokratier som Ungern och Polen där det uttalade målet är just rättsväsendet, civilsamhället och massmedia. Detta ledde bland annat till att V-Dem-institutet två år i rad, 2019 och 2020, sänkte Israels liberala demokratiindex (V-Dem Institute 2019, 2020). Kremnitzer och Shany (2020) menar däremot att avsikten i det israeliska fallet inte med nödvändighet har varit att driva genom lagförslagen. Det har snarare varit ett sätt för högern att appellera till existerande missnöje hos specifika grupper i samhället, framför mizrahiska och religiössonistiska väljare, med en redan svag tilltro till de demokratiska institutionerna.

Högerblocket har politiserat frågor för att mobilisera vissa väljargrupper men de har inte (alltid) haft mandat att driva igenom förändringarna. Ytterligare ett belägg för argumentet är att när koalitionsregeringen tog över i september 2021 tonades konfliktlinjen ner betydligt. Både Naftali Bennett och Ayelet Shaked (från Yamina) ingick i regeringen och frågorna förlorade sin sprängkraft. Den koalitionsregering som tog över efter valet i november 2022 har dock med stor tydlighet visat att den har för avsikt att driva igenom reformerna. Flera av regeringens tongivande partier och ministrar, som till exempel Itamar Ben-Gvir, Bezalel Smotrich och Yariv Levin, vill se en nedmontering av de demokratiska institutionerna, inte minst Högsta domstolen.

Regeringsbildandet

Israeliska regeringar har historiskt bestått av koalitionsregeringar.¹⁵ Regeringskoalitionen som tillträdde 2021 innebar en stor, för att inte säga omvälvande, förändring med mycket olika konsekvenser för två grupper: de israeliska palestinierna och de ultraortodoxa judarna. Den ultraortodoxa befolkningen har historiskt varit välrepresenterad i koalitionsregeringarna trots att de enbart utgör cirka 13 procent av väljarna. 2021 stod de för första gången sedan 2013 utanför regeringsbildningen. För Raam och de israeliska palestinierna innebar det i stället att man för första gången ingick i en israelisk koalitionsregering. Två år senare var de ultraortodoxa partierna återigen i regeringsställning i den mest högerorienterade regeringskoalitionen någonsin i Israels historia. Nedan följer en analys av hur det israeliska regeringsunderlaget har förändrats under de senaste åren.

15 Under vissa perioder (till exempel i samband med krig) har man tidigare bildat samlingsregeringar mellan de stora partierna, det vill säga Arbetarpartiet och Likud.

DE ISRAELISK ARABISKA PARTIERNAS

Inget av de ledande partierna, Arbetarpartiet, Likud eller andra större uppstickarpartier som till exempel Kadima eller Kachol Lavan, har bildat regering med något av de arabiska partierna. Det har helt enkelt inte setts som legitimt att bilda en regering där ett arabiskt parti ingår. Regeringsbildande partier har inte velat ta risken att i kommande val anklagas av motståndaren för samarbete med arabiska partier. Vidare har den israeliska palestinska befolkningens – och därmed de arabiska partiernas – lojalitet med den israeliska staten ifrågasatts, till exempel i händelse av krig eller ökad konflikt med den palestinska motparten i Gaza eller på Västbanken.

Nationalstatslagen var en av de frågor som mobiliserade de israeliska palestinierna. Inför valet 2019 gick de fyra arabiska partierna samman i en gemensam partilista – Joint List – under ledning av juristen och politikern Ayman Odeh.¹⁶ I valet 2019 och 2020 rekommenderade Joint List officiellt Benny Gantz från partiet Kachol Lavan som premiärministerkandidat. För första gången valde de arabiska partierna att inte hålla sig neutrala. Valdeltagandet bland de israeliska palestinierna ökade och Joint List blev i valet 2019 det tredje största partiet i Knesset med cirka 11 procent av rösterna. Framgången för Joint List innebar dock inte att man bjöds in till regeringsförhandlingar. Däremot kom partiet att leda en rad olika kommittéer och organ i det parlamentariska arbetet och de arabiska partiernas inflytande ökade *de facto* inom israelisk politik.

I samband med regeringsförhandlingar 2021 öppnade Netanyahu dörren för de arabiska partierna att ingå i regeringen genom att förhandla med det arabiska utbrytarpartiet Raam. En rad högerpartier vägrade sätta sig i en koalitionsregering under ledning av Netanyahu och Raam utgjorde en möjlighet för honom att behålla makten. Det islamistiska partiet Raam hade inför valet gjort tydligt att man kunde tänka sig att stödja vilket parti som helst bara man fick igenom vissa punkter på sitt partiprogram. I slutändan formades dock en regering utan Raam. Förhandlingarna 2021 öppnade dock upp för ett av de mer dramatiska skiftena i israelisk politik. Just att det var högerpolitikern Netanyahu som initierade samtalen möjliggjorde senare för övriga partier att samarbeta med de arabiska partierna. I september 2021 blev Raam som första arabiska parti en del av den nyttillträdde regeringen.

Det faktum att regeringskoalitionen förhandlades fram och formades under de interna oroligheterna i maj 2021 och höll ihop i samband med militära konfrontationer med Hamas och militära operationer på Västbanken togs vidare som ett tecken på att Raam var en samarbetspartner att lita på.

För de arabiska partierna innebar skiftet nya frågor att hantera. Tidigare har de varit enade i att inte stödja en israelisk (sionistisk) regering och att fokusera

16 Joint List bestod av partierna Hadash, Balad, Raam och Taal. Balad och Raam har vid olika tillfällen lämnat partiliansen.

på Israel-Palestinafrågan och den palestinska nationella kampen. Nu uppstod diskussionen om huruvida de aktivt borde stödja regeringar och om så är fallet huruvida man borde stödja vilken regering som helst förutsatt att man får igenom delar av sitt partiprogram (Haaretz Election Overdose 2022).

Raams inträde i koalitionsregeringen kan ses som ett tecken på ökad splittring bland de israeliska palestinierna. Samtidigt kan vi konstatera att det skett åtminstone två närmanden mellan de judiska (eller så kallade sionistiska) och arabiska partierna. För det första genom att de arabiska partierna officiellt ger sitt stöd till premiärministerkandidater och för det andra genom att ett arabiskt parti efter valet 2021 blev en del av det israeliska regeringsunderlaget.

DE ULTRAORTODOXA PARTIERNA

För de ultraortodoxa (haredi) partierna och högern innebär ovanstående förändring en utmaning.¹⁷ De ultraortodoxa har historiskt innehaft en vågmästarposition och därmed vägt tungt i regeringsförhandlingarna. Med inträdet av de arabiska partierna som koalitionspartners förlorar de denna position. Center- och vänsterpartierna får ett större partiunderlag att bilda regeringar med. Det gäller eventuellt även högern om det visar sig att de arabiska partierna kan tänka sig att stödja högerregeringar framöver. Den israelisk palestinska rösten blir därmed allt viktigare. Samtidigt är röstdeltagandet bland de israeliska palestinierna fortfarande betydligt lägre än för den övriga befolkningen.

Under många år var Agudat Yisrael ("Israels förbund") det parti som samlade den ultraortodoxa väljarkåren. Sedan 1980-talet har ett antal splittringar ägt rum. Olika grupper har känt sig exkluderade och därmed lämnat partiet. Den mest framträdande splittringen ägde rum när Shas ("Torans väktare") etablerade sig som ett ultraortodoxt parti för mizrahiska väljare.¹⁸ Även den ashkenaziska delen av Agudat Yisrael splittrades och Degel Hatorah ("Torans fana") etablerades som representant för den litauiska grenen av ultraortodox judendom.

Även om partierna har ingått partialianser inför valen för att säkerställa att de ska klara sig över tröskeln till Knesset så har konflikterna fortsatt. Inför valet 2022 uppstod en infekterad diskussion gällande kontrollen över det ultraortodoxa skolsystemet och i vilken utsträckning de olika inriktningarnas skolor ska finansieras av staten (Rabinowitz 2022). En splittring mellan partierna skulle eventuellt leda till att inget av partierna kommer över 3,25 procent spärren och därmed skulle regeringsunderlaget för högern minska väsentligt.

Den ultraortodoxa väljarkåren har under de senaste åren förändrats på ett sätt som får konsekvenser för framtida koalitionsbyggande. För det första har

17 I Israel använder man vanligtvis beteckningen haredim i stället för ultraortodoxa.

18 Shas appellerade också till både ultraortodoxa och mer traditionella väljare vilket ger partiet en större väljarbas.

andelen ultraortodoxa väljare som inte röstar på ultraortodoxa partier ökat. De utgör idag närmare 17 procent. Det gäller framför allt den del av den ultraortodoxa befolkningen som alltmer deltar i det israeliska samhället, till exempel på arbetsmarknaden. De intresserar sig för (delvis) andra frågor vid sidan av frågor av mer religiös karaktär som utmärker de ultraortodoxa partiernas partiprogram. Deras röster går i stället till partier på högerkanten, till exempel religiössonistiska partier.

För det andra ökar andelen ultraortodoxa väljare mer än någon annan grupp i Israel, framför allt som ett resultat av gruppens höga födelsetal. Den ultraortodoxa befolkningen i Israel är ung, närmare 60 procent är yngre än 20 år, i jämförelse med 31 procent hos övriga befolkningen (Cahaner & Malach 2021). Sammanfattningsvis innebär utvecklingen att den ultraortodoxa delen av befolkningen i framtiden kommer att utgöra en allt större del av den israeliska väljarkåren samtidigt som de är allt öppnare för att rösta på andra partier än de partier de traditionellt har röstat på. För de övriga partierna finns här en allt rörligare och större väljarkår som det kommer att bli allt viktigare att appellera till.

Polarisering eller närmande?

Inledningsvis beskrev jag två konkurrerande berättelser om statusen på den israeliska politiken. Den där den ökade politiska polariseringen står i fokus och den där ett politiskt närmande mellan partier och väljargrupper framträder. Oavsett uppfattning så råder det ingen tvekan om att identitet spelar en viktig roll i israeliskt samhälle och politik. Frågan är om denna identitet är viktigare än de ideologier eller åsikter som förespråkare för olika partier lyfter fram och försöker politisera? Hur ska vi se på den politiska polariseringen i Israel utifrån den inledande begreppsdiskussionen?

Den första typen av polarisering avser ökad extremism och avståndet mellan de två största partierna. Extremistiska partier finns och har alltid funnits i det israeliska partilandskapet. Dagens högerextrema partier är dock inte mer extrema än 1980-talets partier. Även om de två mest tongivande högerextrema partierna identifieras som kahanister ska de inte likställas med Kachs partiprogram från 1980-talet. De har inte heller förbjudits att delta i valet i enlighet med den israeliska lag från 1994 som förbjuder rasistiska partier.

Det vi dock kan konstatera är att de högerextrema partierna ser ut att växa och att de i viss mån lockar till sig unga ultraortodoxa väljare, men också väljare som är missnöjda med att högerpartier, som till exempel Yamina, valt att samregera i breda koalitioner och därmed kompromissat och gjort sakpolitiska eftergifter. Framgången för partiet Religiös sionism i valet i november 2022 är ett tydligt tecken på denna utveckling.

Vad gäller partiernas inbördes avståndsförhållande så har centerpartier etablerat sig i opposition till framför allt Likud. Samtidigt har partilandskapet

rört sig högerut i Israel-Palestinafrågan. Någon ökad divergens mellan de större partierna ser vi således inte utan vi kan konstatera att center- och högerblocket genom åren fått allt fler mandat i Knesset medan det skett en omfördelning mellan vänstern och centern till centerpartiernas förmån. Detta gäller även de arabiska partierna. De har ingått i olika partialianser med varandra och öppnat upp för ett mer aktivt politiskt deltagande. En följd av detta är att de i större utsträckning fokuserar på de israeliska palestiniernas situation som medborgare i den israeliska staten och i mindre utsträckning på en lösning på Israel-Palestinafrågan. En utveckling de delar med den judiska befolkningen.

Vad gäller polarisering i betydelsen affektiv polarisering så har den politiska debatten, framför allt mellan åren 2017–2021 och efter valet 2022, utmärkts av skärpta motsättningar. De två topparna i V-Dems data, 2001–2005 och 2017–2021, bekräftar detta. En trolig tolkning är att den första toppen handlar om den andra intifadan, de havererade fredssamtalen och polariseringen kring vägen framåt vad gäller Israel-Palestinafrågan, framför allt tillbakadragandet från Gaza som resulterade i en splittring inom högern i Israel. Den andra toppen inträffar under det som brukar refereras till som Netanyahus fjärde regering (2015–2020), där frågor som Nationalstatslagen och Högsta domstolens roll i relation till Netanyahus korrupsionsrättegång är framträdande.

Detta förefaller vara en Bibi-effekt som är elitdriven och kopplad till honom som person. Denna tolkning styrks vidare av att vi kan notera en nedgång i politisk polarisering från 2021 (V-Dem 2023). Det beror sannolikt på den breda koalitionsregering som tillträdde i juni 2021 med Naftali Bennett och Yair Lapid som roterande premiärministrar.

Lyfter vi blicken och tolkar helheten är det svårt att dra slutsatsen att Israel har polariserats sedan millennieskiftet. Den politiska polariseringen ligger kvar på liknande nivåer som tidigare. Det israeliska samhället och politiken är splittrat och identitet – gruppidentitet – är viktigt. Men den är en del av den israeliska demokratin. Den 36:e koalitionsregeringen från 2021 hade åtta partier med en ideologisk spännvidd från Vänsterpartiet Meretz, till det islamistiska partiet Raam och det högnationalistiska partiet Yamina. Det regeringsbildningen förmådde göra var att tillåta identiteterna, eller den sociala sorteringen, att få finnas där. Man enades kring sakfrågor och fokuserade på att lösa dessa; en regering som hade varit svår att tänka sig 20 år tidigare. Samtidigt är Netanyahus tid inom israelisk politik inte förbi. Han vann valet i november 2022 med Likud som största parti.

Skillnaden mellan pro-Bibi och anti-Bibi blocket i valet i november 2022 var marginell, 0,6 procent. I antal mandat i Knesset blev skillnaden större, 64 mot 56 mandat, då två av partierna på vänsterkanten inte kom över 3.25 procent-spärren (Kenig 2023; Shapira 2022). Den nya regeringen som Netanyahu leder

består förutom Likud av ultraortodoxa och religiössonistiska partier och kan därmed betraktas som den mest högerorienterade regeringen i Israels historia.

Regeringen har gjort tydligt att de aviserade reformerna, av till exempel rättsväsendet, är av högsta prioritet vilket också den takt med vilken man röstar igenom förslagen i Knesset vittnar om.¹⁹ Samtidigt så har de omfattande protesterna lett till en tillfällig "frysning" av reformpaketet och förhandlingar om en kompromiss initierats. Men protesterna fortsätter och regeringen har ännu inte backat från sina planer. Vi torde därmed få se en utveckling i polariseringens tecken åtminstone så länge den nuvarande regering sitter kvar vid makten.

Referenser

- Aggestam, Karin & Schierenbeck, Isabell, 2021. "Lösningen på Israel-Palestina-konflikten står att finna i regionen", *Sydsvenskan*, 2021-05-23, tillgänglig på <https://www.sydsvenskan.se/2021-05-23/losningen-pa-israel-palestina-konflikten-star-att-finna-i-regionen>, hämtad 2022-10-17.
- Aggestam, Karin, 1999. *Reframing and resolving conflict: Israeli-Palestinian negotiations 1988-1998*. Lund: Lund University Press.
- Anabi, Or, 2022. "Jewish Israeli Voters Moving Right—Analysis", *The Israel Democracy Institute*, tillgänglig på <https://en.idi.org.il/articles/45854>, hämtad 2022-10-17.
- Arian, Asher, 1998. *The Second Republic: Politics in Israel*. Chatham: Chatham House.
- Cahaner, Lee & Malach, Gilad, 2021. "Statistical Report on Ultra-Orthodox Society in Israel", *The Israel Democracy Institute*, tillgänglig på <https://en.idi.org.il/haredi/2021/>, hämtad 2022-10-15.
- Collins, Liat, 2021. "My Word: Preventing the polarization process", *The Jerusalem Post*, 2021-06-10, tillgänglig på <https://www.jpost.com/opinion/my-word-preventing-the-polarization-process-670695>, hämtad 2022-10-15.
- Freedom House, 2018. *Israel: Freedom in the World 2018*. Tillgänglig på <https://freedomhouse.org/country/israel/freedom-world/2018>, hämtad 2022-11-25.
- Freedom House, 2022. *Freedom in the World 2021. The Global Expansion of Authoritarian Rule*. Tillgänglig på https://freedomhouse.org/sites/default/files/2022-02/FIW_2022_PDF_Booklet_Digital_Final_Web.pdf, hämtad 2022-11-25.
- Ghanem, As'ad, Rouhana, Nadim & Yiftachel, Oren, 1998. "Questioning "Ethnic Democracy": A Response to Sammy Smooha", *Israel Studies* 3(2), s. 253–267.
- Goodman, Micah, 2021. "How to Shrink the Israeli-Palestinian Conflict", *The Atlantic*, 2021-01-28, tillgänglig på <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2021/01/how-shrink-israeli-palestinian-conflict/617526/>, hämtad 2022-10-15.
- Haaretz Election Overdose, 2022. "Israel's Arab voters can decide its election. Do they want to?", *Episode* 2022:11.
- Halevi, Yossi Klein, 2013. *Like Dreamers: The Story of the Israeli Paratroopers Who Reunited Jerusalem and Divided a Nation*. New York: Harper.
- Harteveld, Eelco, 2021. "Ticking all the boxes? A comparative study of social sorting and affective polarization", *Electoral Studies* 72(2).

19 Lagförslaget måste röstras igenom tre gånger i Knesset för att vinna kraft.

- Jamal, Amal, 2021. *Polarization, Populism, and Brinkmanship: The Rise and Fall of Israel's National Emergency Government*. Washington: Institute for Palestine Studies.
- Keinon, Herb, 2021. "A split over Bibi, not impending 'tribal war.'", *The Jerusalem Post*, 2021-03-25, tillgänglig på <https://www.jpost.com/israel-elections/a-split-over-bibi-not-impending-tribal-war-663240/>, hämtad 2022-10-15.
- Kenig, Ofer, 2022. "Five (Elections) in Less Than Four (Years)", *The Israel Democracy Institute*, tillgänglig på <https://en.idi.org.il/articles/39154>, hämtad 2022-11-22.
- Kenig, Ofer, 2022. "The Election 2022: Results Analysis", *The Israel Democracy Institute*, tillgänglig på <https://en.idi.org.il/articles/46229>, hämtad 2022-11-22.
- Kimmerling, Baruch, 2001. *The invention and decline of Israeliness: State, society and the military*. Berkeley: University of California Press.
- Kremnitzer, Mordechai, & Shany, Yuval, 2020. "Illiberal Measures in Backsliding Democracies: Differences and Similarities between Recent Developments in Israel, Hungary, and Poland", *Law & Ethics of Human Rights* 14(1), s. 125–152.
- Lipset, Seymour. M, 1960. *Political man: The social bases of politics*. New York: Doubleday.
- Lurie, Guy, 2022. "Trust is on the Wane", The Israel Democracy Institute, tillgänglig på <https://en.idi.org.il/articles/38088>, hämtad 2022-11-22.
- Lustick, Ian, 1980. *Arabs in the Jewish state: Israel's control of a national minority*. Austin: University of Texas.
- Meital, Yoram, 2006. *Peace in tatters: Israel, Palestine, and the Middle East*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Möller, Ulrika & Schierenbeck, Isabell, 2014. *Political leadership, nascent statehood and democracy: A comparative study*. London: Routledge.
- Norris, Pippa & Inglehart, Ronald, 2019. *Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oscarsson, Henrik, Bergman, Torbjörn, Bergström, Annika & Hellström, Johan, 2021. *Polarisering i Sverige*. Stockholm: SNS Förlag.
- Persson, Anders, 2020. "Does Netanyahu really believe in democracy? Global Freedom Experts Aren't Sure", *Haaretz*, 2020-03-29, tillgänglig på <https://www.haaretz.com/opinion/2020-03-29/ty-article-opinion/.premium/does-netanyahu-really-believe-in-democracy-global-freedom-indexes-arent-sure/0000017f-f776-d887-a7ff-fff6421e0000>, hämtad 2022-11-22.
- Rabinowitz, Aaron, 2022. "Israel Election: Dispute Over ultra-Orthodox Education Could Spell Doom for Netanyahu", *Haaretz*, 2022-09-01, tillgänglig på <https://www.haaretz.com/israel-news/2022-09-01/ty-article/.highlight/bitter-school-dispute-threatens-to-split-utj-alliance-ahead-of-election/00000182-f5e4-d8b2-abcb-f7edacfc0000>, hämtad 2022-11-22.
- Renström, Emma A., Bäck, Hanna & Schmeisser, Yvonne, 2020. "Vi ogillar olika. Om affektiv polarisering bland svenska väljare", i Andersson, Ulrika, Carlander, Anders & Öhberg, Patrik (red.), *Regntunga Skyar*. SOM-rapport nr 76, s. 427–443. Göteborg: SOM-institutet.
- Rivlin, Reuven, 2015. "Talet om de fyra stammarna", 2015-06-07, tillgänglig på <https://www.youtube.com/watch?v=NBZVUH8PctQ>, hämtad 2022-10-28.
- Rivlin, Reuven, 2020. "Tribalism is breaking out. Stop! Please stop!", 2020-10-12, tillgänglig på <https://www.timesofisrael.com/full-text-of-rivlin-speech-tribalism-is-breaking-out-stop-please-stop/>, hämtad 2022-10-28.

- Sartori, Giovanni, 2005. *Parties and party systems: A framework for analysis*. Colchester: ECPR.
- Scheindlin, Dahlia, 2011. "Israeli Social Protests: The Key to Changing Everything?" Papper, Heinrich-Böll-Stiftung, tillgänglig på <https://www.boell.de/en/democracy/democracy-israeli-social-protest-key-changing-everything-12740.html>, hämtad 2022-10-28.
- Scheindlin, Dahlia, 2022. "For Israeli Voters, Do Palestinians Really Matter?", *Haaretz*, 2022-08-02, tillgänglig på <https://www.haaretz.com/israel-news/2022-08-08/ty-article-opinion/.premium/from-gaza-to-the-ballot-box-do-palestinians-really-matter-to-israelis/00000182-7d4a-dd4c-a9cb-7febdb1be0000>, hämtad 2022-10-28.
- Schierenbeck, Isabell, 2006. *Det splittrade Israel? Politiska och sociala skiljelinjer*. Lund: Studentlitteratur.
- Schierenbeck, Isabell, 2020. *Låst läge i splittrat Israel*. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Shafir, Gershon, 2002. *Being Israeli: The dynamics of multiple citizenship*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shapira, Assaf, 2022. "Wasted Votes, the Electoral Threshold, and the Relationship between Them", *The Israel Democracy Institute*, tillgänglig på <https://en.idi.org.il/articles/46256>, hämtad 2023-03-07.
- Shavit, Ari, 2013. *My promised land: The triumph and tragedy of Israel*. New York: Spiegel & Grau.
- Smootha, Sami, 1997. "Ethnic Democracy: Israel as an Archetype", *Israel Studies* 2(2), s. 198-241.
- Sprinzak, Ehud, 1999. *Brother Against Brother: Violence and Extremism in Israeli Politics from Altalena to the Rabin Assassination*. New York: Free Press.
- The Times of Israel*, 2022. "Annual poll: Public's faith in institutions, satisfaction in state of country dire", 2022-01-06, tillgänglig på <https://www.timesofisrael.com/annual-poll-publics-faith-in-institutions-satisfaction-in-state-of-country-dire/>, hämtad 2022-11-14.
- Sternhell, Zeev, 1998. *The founding myths of Israel: Nationalism, socialism, and the making of the Jewish state*. Princeton: Princeton University Press.
- Svolik, Milan W, 2019. "Polarization versus Democracy", *Journal of Democracy* 30(3), s. 20-32.
- Thomassen, Jacques, 2020. "Party government and democracy", i Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören (red.), *The Research Handbook on Political Partisanship*. London: Edward Elgar.
- V-Dem Institute, 2019. *Democracy Report 2019. Democracy Facing Global Challenges*. Göteborg: V-Dem Institute. Tillgänglig på https://www.v-dem.net/documents/16/dr_2019_CoXPbb1.pdf, hämtad 2022-11-22.
- V-Dem Institute, 2020. *Democracy Report 2020. Autocratization Surges – Resistance Grows*. Göteborg: V-Dem Institute. Tillgänglig på https://www.v-dem.net/documents/14/dr_2020_dqumD5e.pdf, hämtad 2022-11-22.
- V-Dem Institute, 2022. *Democracy Report 2022. Autocratization Changing Nature?* Göteborg: V-Dem Institute. Tillgänglig på https://v-dem.net/media/publications/dr_2022.pdf, hämtad 2022-11-22.
- V-Dem Institute, 2023. *Democracy Report 2023. Defiance in the Face of Autocratization?* Göteborg: V-Dem Institute. Tillgänglig på <https://www.v-dem.net/>, hämtad 2023-03-07.

- Waxman, Dov & Peleg, Ilan, 2008. "Neither Ethnocracy nor Bi-Nationalism: In Search of the Middle Ground", *Israel Studies Review* 23(2), s. 55–73.
- Waxman, Dov & Peleg, Ilan, 2020. "The Nation-State Law and the Weakening of Israeli Democracy", *Israel Studies* 25(3), s. 185–200.
- Yacobi-Handelsman, Hili & Golan, Assaf, 2022. "Israeli birthrate on decline, government data shows", *Israel HaYom*, 2022-02-22, tillgänglig på <https://www.israelhayom.com/2022/02/22/israeli-birthrate-on-decline-data-shows/>, hämtad 2022-11-14.
- Yiftachel, Oren & Ghanem, As'ad, 2004. "Understanding 'ethnocratic' regimes: The politics of seizing contested territories", *Political Geography* 23(6), s. 647–676.